

**Archeologienota
Mechelen – Hoogstraat 35
(bouw sanitair blok)**

Natasja Reyns en Bénédicte Cléda

Temse
2016

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

All-Archeo bvba
Laagstraat 12
9140 TEMSE

Wettelijk depot nummer
D/2016/12.807/89

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	6
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken.....	8
2.3.3	Werkwijze	11
2.4	Assessmentrapport	11
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied.....	11
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	17
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	26
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese.....	29
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	30
2.4.6	Samenvatting gericht op een gespecialiseerd publiek.....	30
2.4.7	Samenvatting gericht op een niet gespecialiseerd publiek.....	30
3	Bibliografie	31
3.1	Publicaties	31
3.2	Websites.....	31
4	Bijlagen	33
4.1	Archeologische periodes	33
4.2	Plannenlijst	33
4.3	Fotolijst.....	34

1 Inleiding

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een stedenbouwkundige vergunning waarbij de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be/>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2016J146

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

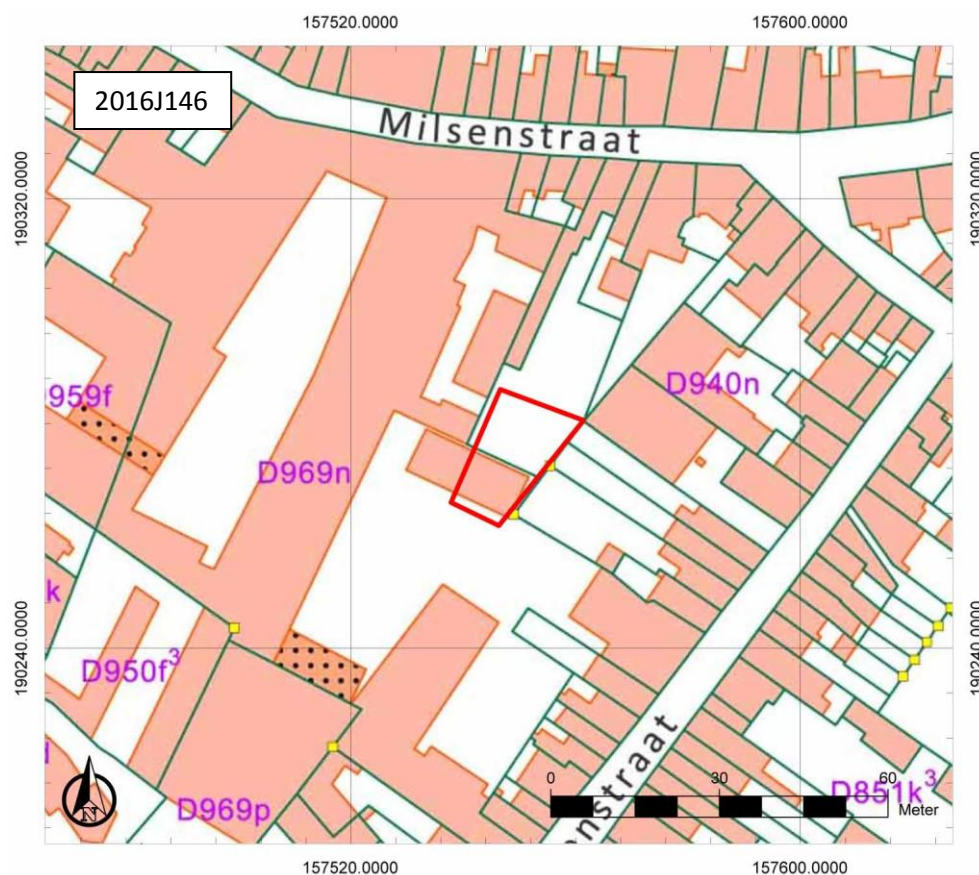
Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Mechelen, Mechelen, Hoogstraat 35, Ursulinen

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 157547, 190287
- 157563, 190280
- 157545, 190262
- 157538, 190265

Kadastrale percelen: Mechelen, afdeling 1, sectie D, nummers 950g³ (partim) en 969n (partim).

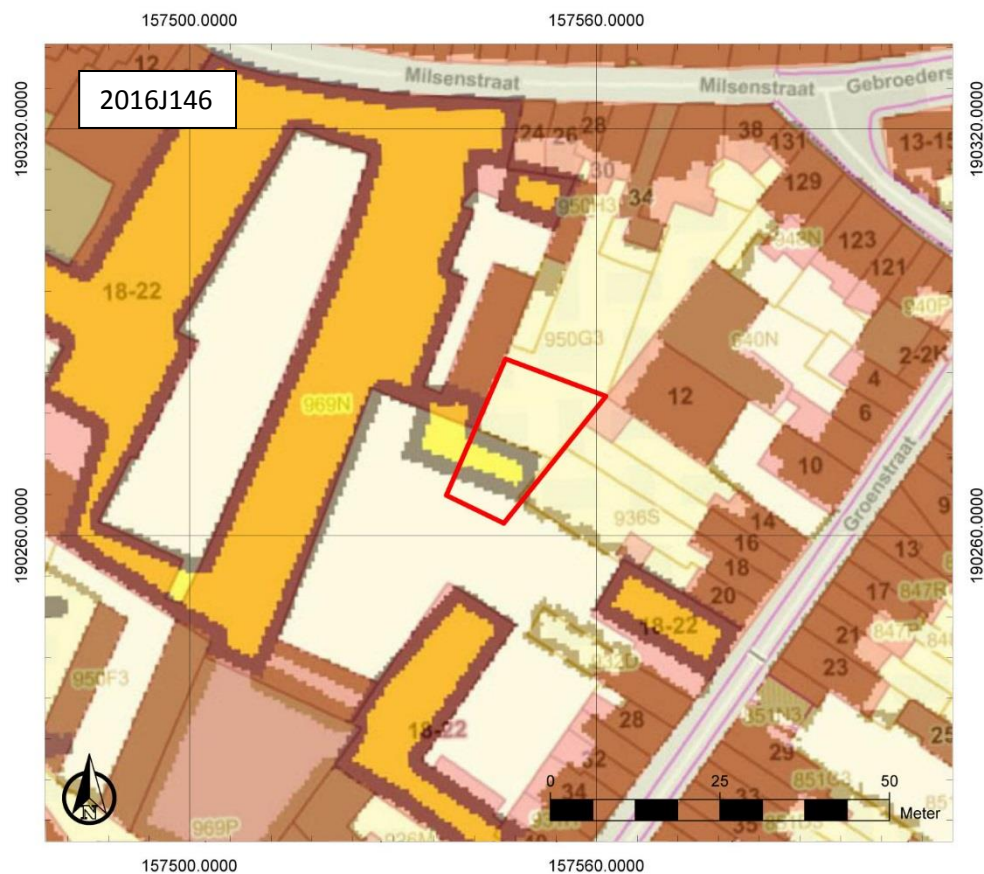
Kadastraal plan (Figuur 1):

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood
(http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/?local=nl_BE)

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 284 m²

Topografische kaart (Figuur 2):

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 12/10/2016 – 17/10/2016

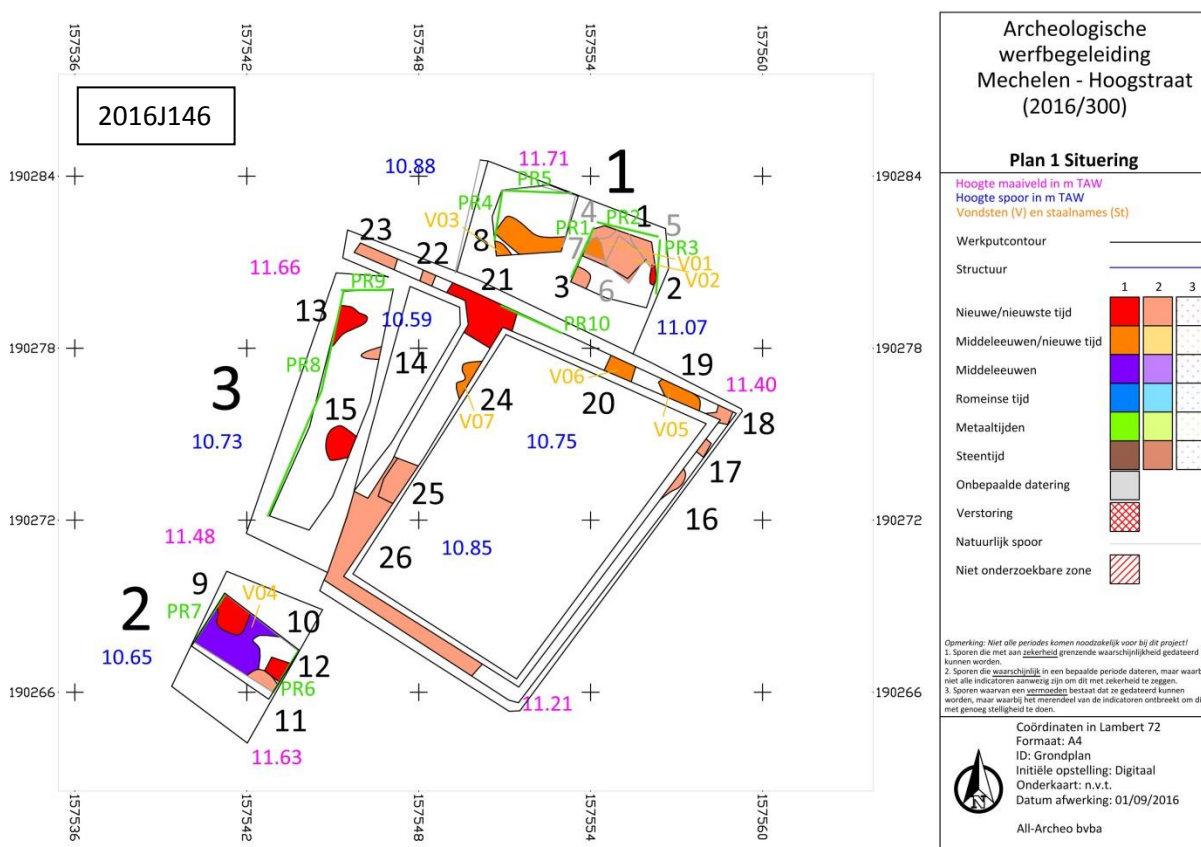
Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, de metaaltijden, de Romeinse periode, de middeleeuwen en de nieuwe tijd.

Verstoorde zones: het onderzoeksgebied betreft een werf in uitvoering (Figuur 3). Dit betekent dat de verstoring van het bodemarchief reeds plaatsgevonden heeft. Voor een uitgebreidere toelichting van de ingreep, zie 2.3.2.

2.2 Archeologische voorkennis

Naar aanleiding van de geplande werken werd binnen het onderzoeksgebied reeds een opgraving uitgevoerd door All-Archeo, van 12 tot 17 augustus 2016. Het rapport hiervan is nog in opmaak. Binnen het onderzoeksgebied werd een bodemopbouw vastgesteld, die bovenaan bestaat uit een laag stabilisé, gevolgd door een opgebracht pakket. Daaronder is een oude ploeglaag aanwezig. In het zuidwesten van het onderzoeksgebied konden twee fasen onderscheiden worden in de ploeglaag (Ap1 en Ap2 horizont). Daaronder bevindt zich de C horizont. Plaatselijk werd nog een gebioturbeerde laag vastgesteld tussen de A en de C horizont (A/C horizont).

Tijdens de werfbegeleiding werden 26 sporen geregistreerd (Figuur 3). Het gaat allemaal om kuilen. Ze zijn rechthoekig tot onregelmatig van vorm. Hun vulling varieert van homogeen bruin (sommige donkerbruin, andere lichtbruin) tot bruingeel of bruingrijs gevlekt. Ongeveer de helft van de kuilen bevatte baksteen. In spoor 10 werden een oorfragment en een wandfragment gedraaid grijs aardewerk en een wandfragment rood geglaazuurd aardewerk vastgesteld. Ze dateren het spoor in de late middeleeuwen. Spoor 8 bevatte een randfragment rood geglaazuurd aardewerk, te dateren in de late middeleeuwen tot nieuwe tijd. Sporen 19, 20 en 24 bevatten elk een wandfragment rood geglaazuurd aardewerk, algemeen te dateren in de late middeleeuwen tot nieuwe tijd. Spoor 7 leverde twee randfragmenten geglaazuurd witbakkend aardewerk op, te dateren in de nieuwe tijd.

Figuur 3: Allesporenkaart van de reeds uitgevoerde opgraving

Sporen 9, 12 en 21 bevatten cementmortel en zijn op basis daarvan te dateren in de nieuwste tijd. Spoor 13 bevatte recent vensterglas, wat ook dit spoor dateert in de nieuwste tijd. Spoor 2 bevatte een randfragment industrieel wit aardewerk, een wandfragment geglaazuurd witbakkend aardewerk en drie rand-, twee bodem- en zeven wandfragmenten van een bloempot in rood aardewerk. De vondsten dateren het spoor in de nieuwste tijd. De overige kuilen leverden geen vondstmateriaal op, maar zijn vermoedelijk gezien de vele overeenkomsten in vorm, vulling en aflijning en hun ligging onder de Ap2 horizont overwegend in de late middeleeuwen tot nieuwe tijd te dateren.³

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de bouw van een sanitair blok binnen de contouren van de school in de Hoogstraat werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat

³ Reyns 2016

de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

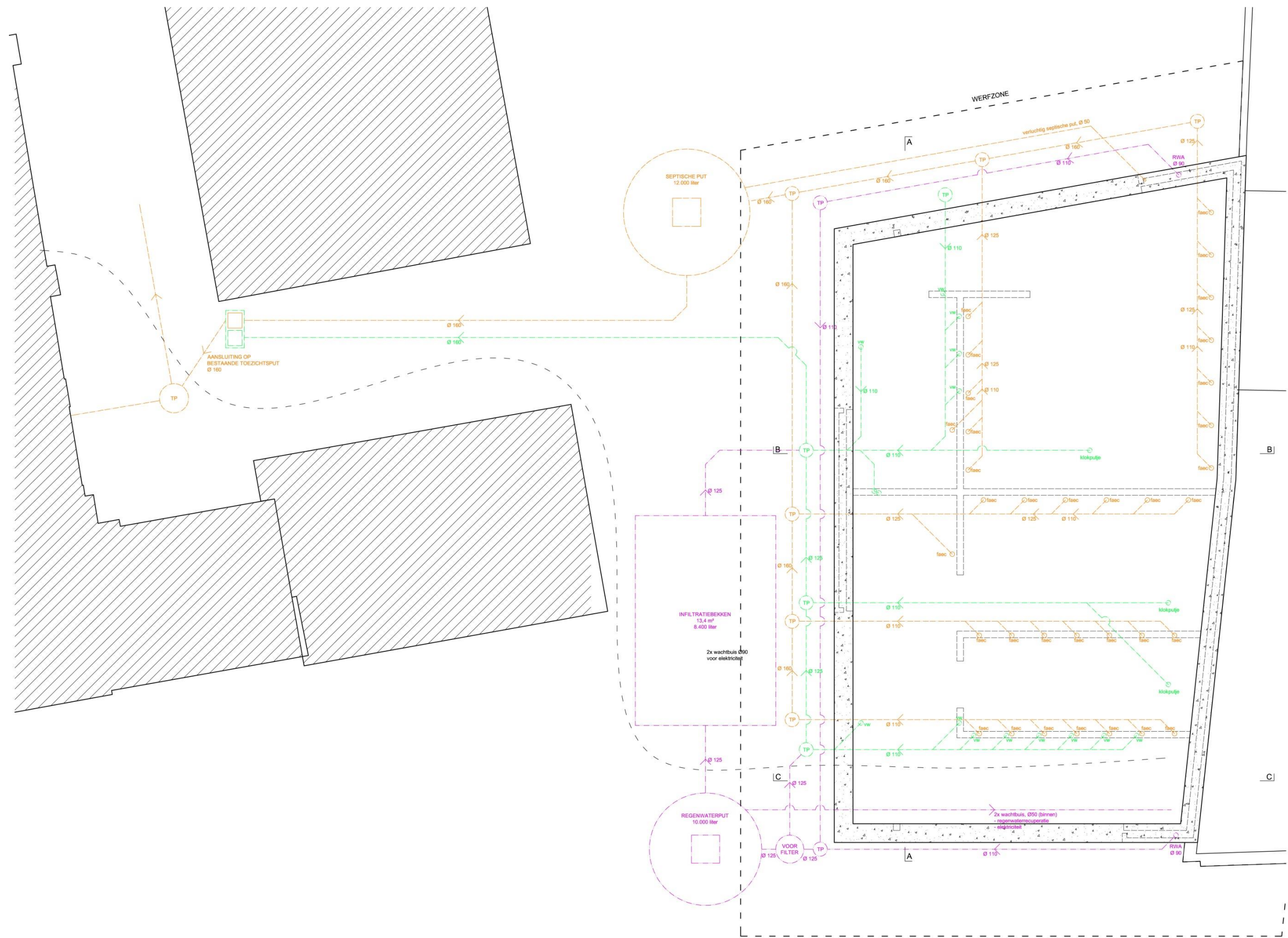
Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

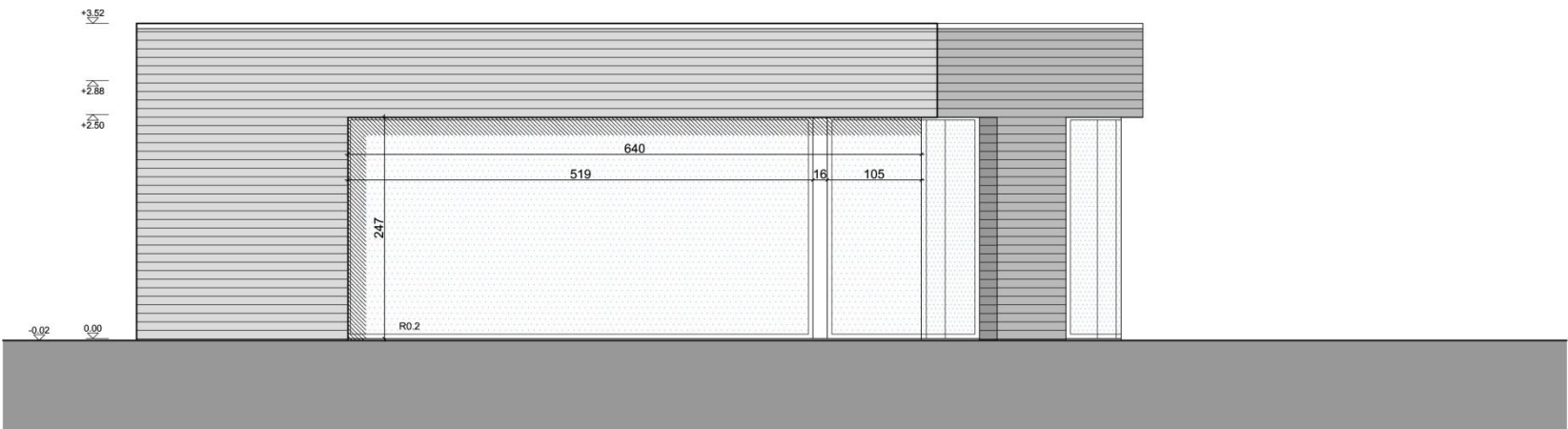
Randvoorwaarden: aangezien de aanvraag een regularisatieaanvraag betreft, zijn de werken die omschreven worden reeds in uitvoering.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

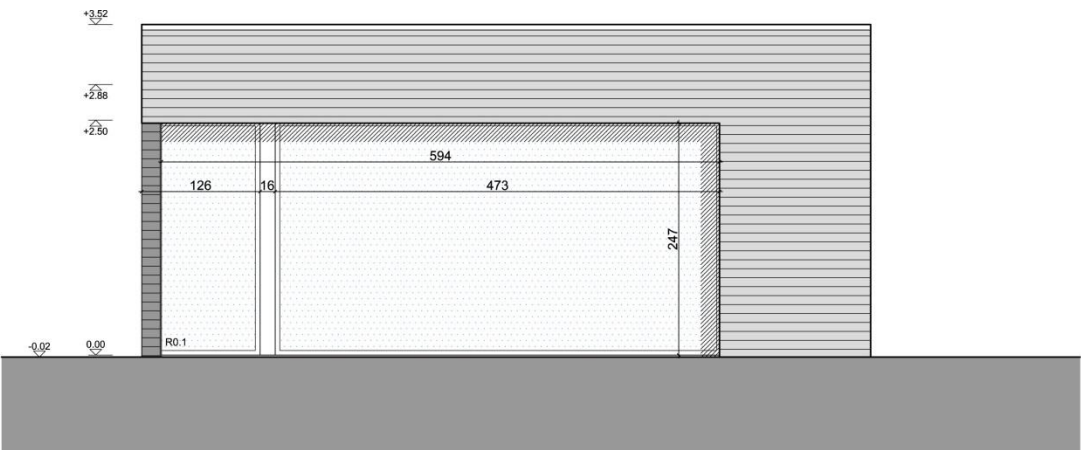
Op het terrein wordt een sanitair blok gebouwd binnen de contouren van een school. De oppervlakte die zal verstoord worden bij de bouw van het sanitair blok is ca. 285 m² groot en omvat ook een infiltratiebekken, een regenwaterput en septische putten. Het infiltratiebekken is 13,4 m² groot. De regenwaterput en septische putten werden aangelegd tot op een diepte van maximaal 2,90 m onder het maaiveld. Hiervan zijn geen typedoorsnedes beschikbaar. Er wordt gebouwd op een vloerplaat, zonder ondergrondse ruimten. De vloerplaat bevindt zich op een diepte van maximaal 45 cm onder het maaiveld. De funderingen kennen een verstoringdiepte van ca. 80 cm onder het maaiveld. De leidingen worden aangelegd boven de vloerplaat.

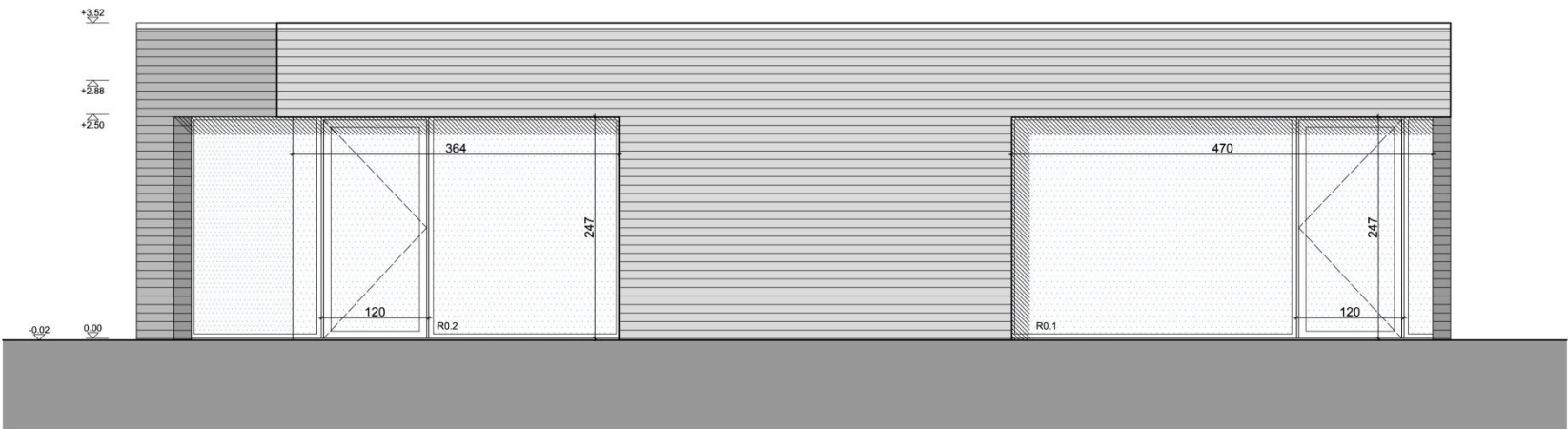
Figuur 4: Ontwerpplan (HASA-architecten)

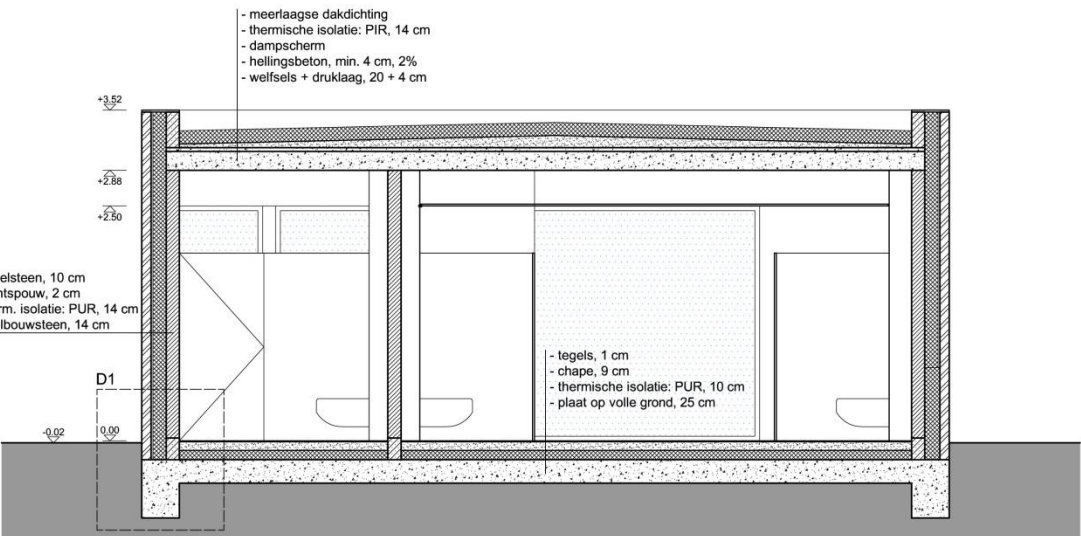
GEVEL NOORD-OOST

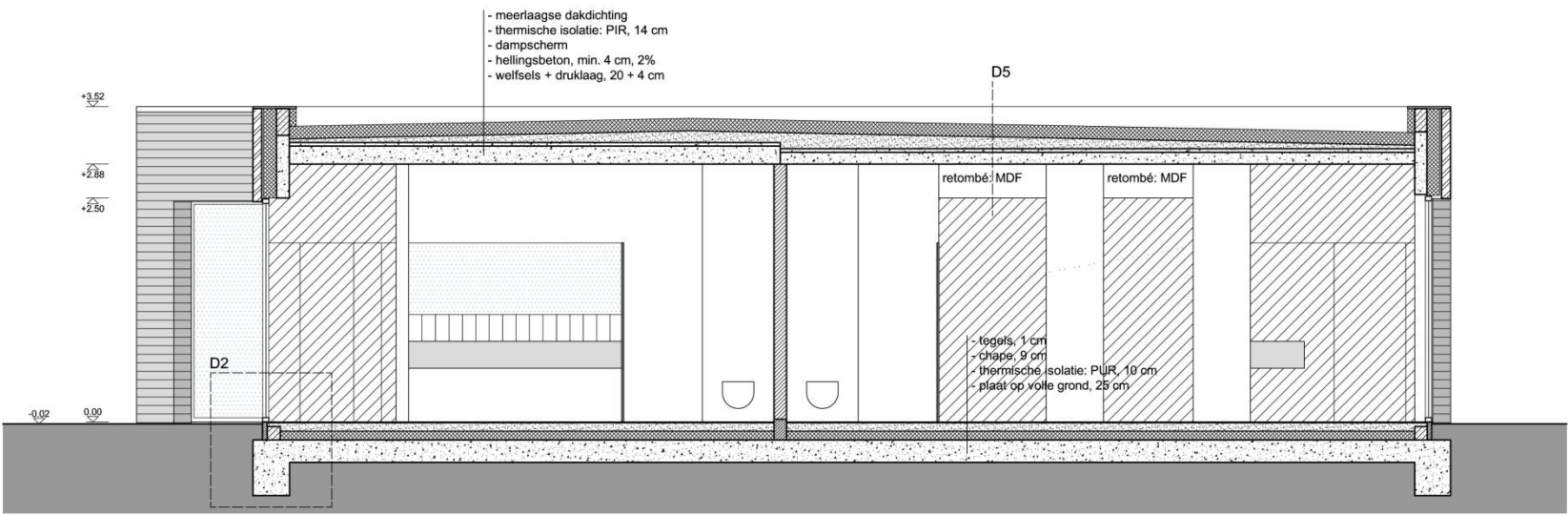
GEVEL ZUID-WEST

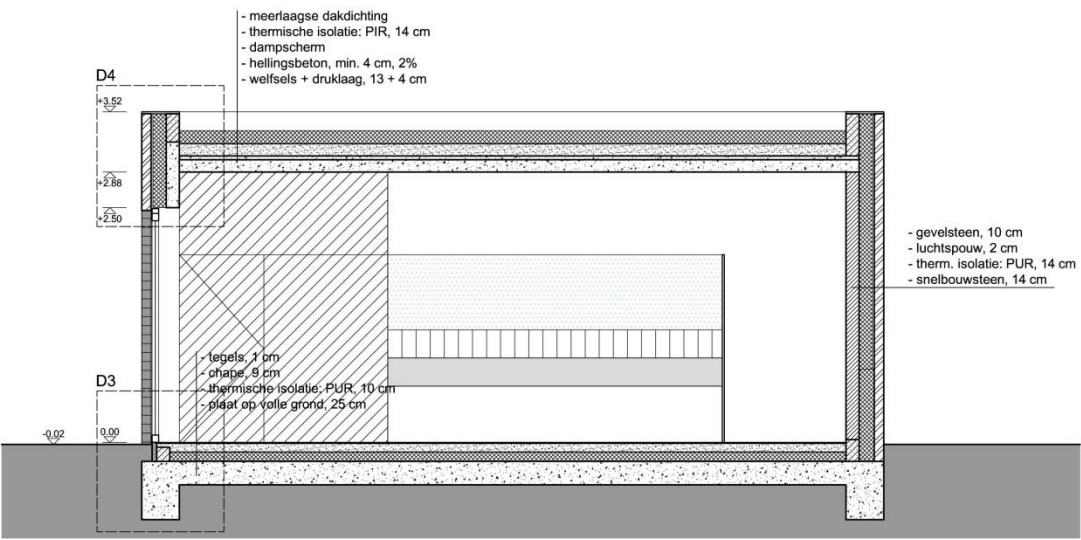
GEVEL NOORD-WEST

SNEDE B

SNEDE A

SNEDE C

Figuur 5: Snedes geplande toestand (HASA-architecten)

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een hoge densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de evolutie van de historische bebouwing. Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met het stadsplan van Jacob van Deventer (1550-1565), het stadsplan van G. Braun en F. Hogenberg (1574), een kopie van het stadsplan van Jan van Hanswijck door Jan-Baptist de Noter (1812), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), een kadasterkaart (1824) en de Atlas der Buurtwegen (1841) worden zes momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

In het kader van het onderzoek werd contact opgenomen met de archeologische dienst van de stad Mechelen.

2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

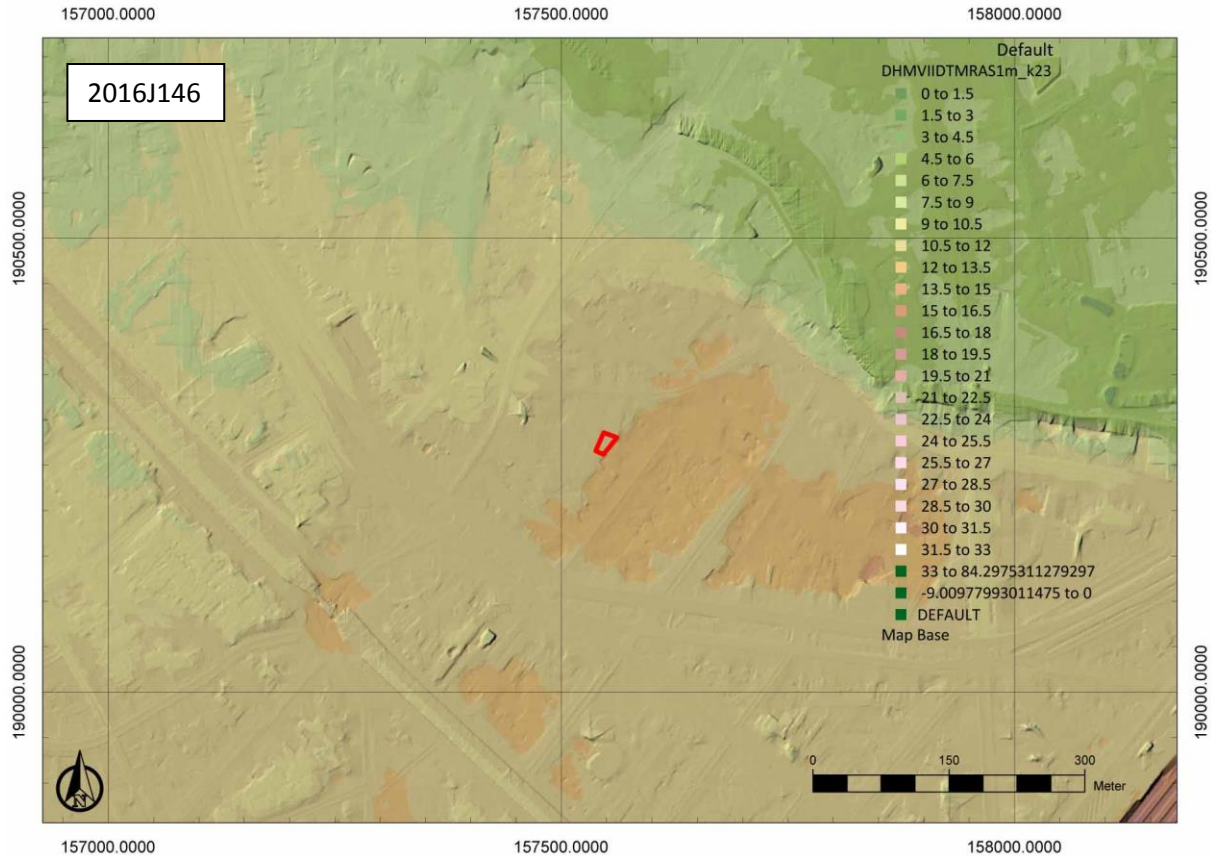
Het onderzoeksgebied is gelegen ten noordoosten van de Brusselpoort, in het zuidwesten van de stad Mechelen. Het terrein is meer bepaald gelegen ten zuiden van de Milsenstraat, ten noorden van de Sint-Jacobstraat, ten oosten van de Hoogstraat en ten westen van de Groenstraat (Figuur 6). Volgens het gewestplan is het onderzoeksgebied gelegen in woongebieden met cultureel, historische en/of esthetische waarde. Hydrografisch behoort het terrein tot het Dijlebekken. De Dijle stroomt ten noordoosten van het onderzoeksgebied en ten zuidwesten loopt het Kanaal Leuven-Dijle (Figuur 7).

Figuur 6: Luchtfoto van 2015 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 7: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 8: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

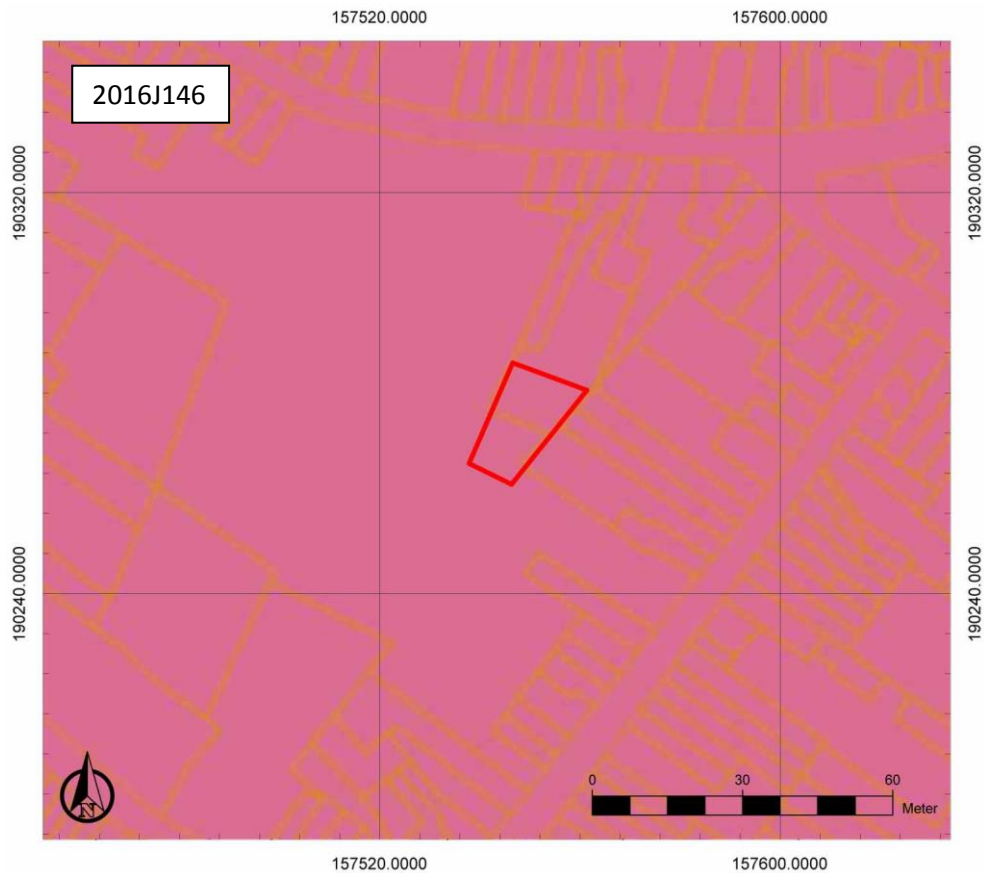

Figuur 9: Hoogteverloop van noordwest naar zuidoost (www.geopunt.be/kaart)

Het onderzoeksgebied bevindt zich in een vrij vlak gebied (Figuur 9), op een hoogte van ca. 11,7 tot 12,5 m TAW (Figuur 8). Het landschap wordt morfologisch bepaald door de zogenaamde cuesta van Boom, waarvan de hoogte in noordelijke richting toeneemt tot ongeveer 30 m.⁴ Het onderzoeksgebied is gelegen in een interfluvium, een hoger gelegen rug tussen de rivieren Zenne en Dijle.⁵ Het is specifiek gelegen op een van de hoogste locaties van de binnenstad, op de zacht aflopende noordwestflank (Figuur 8).

⁴ Bogemans 1996, 4

⁵ Kinnaer/Wouters 2007, 11

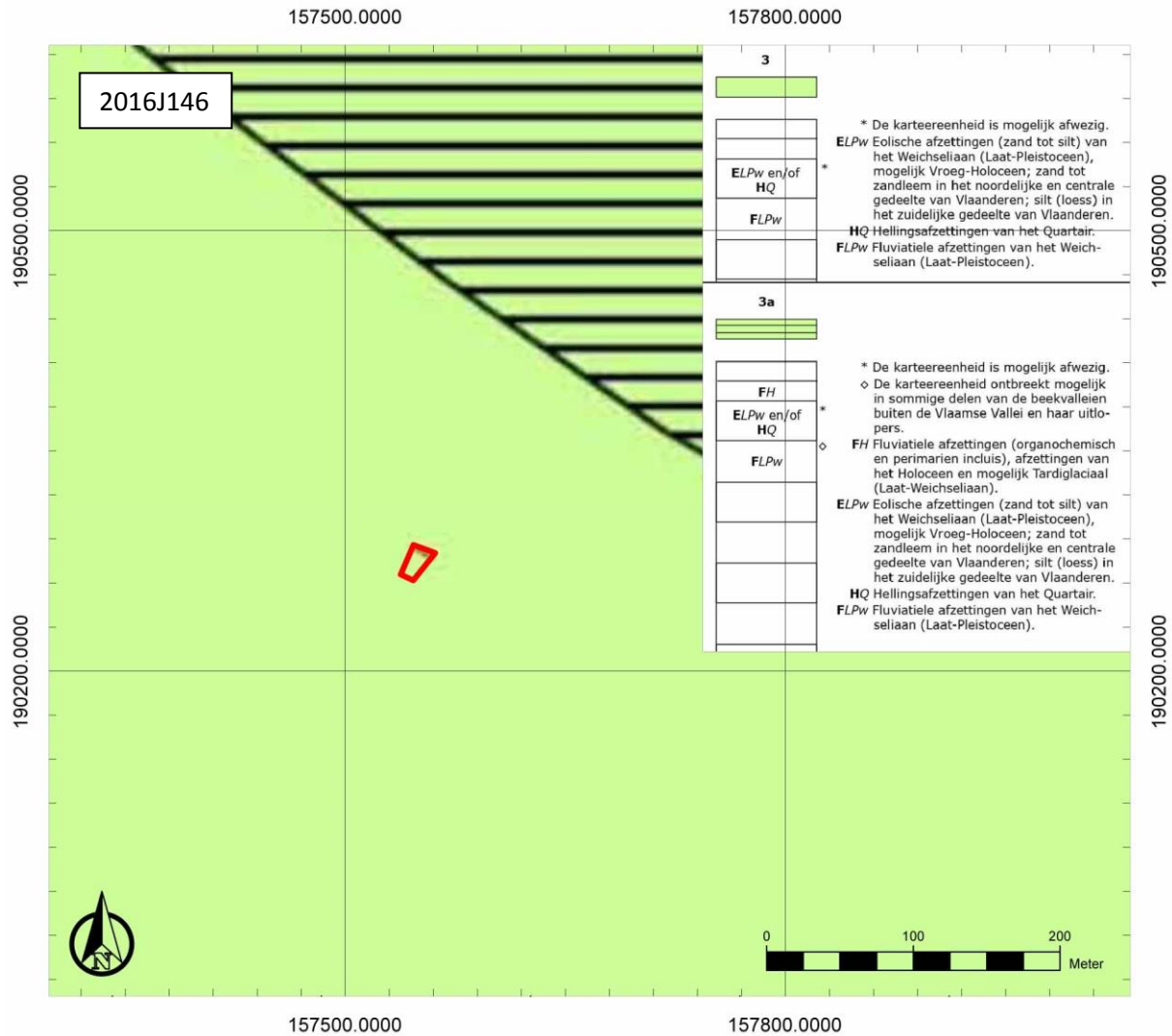

Figuur 10: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied. Donkerroos: Lid van Ruisbroek (www.geopunt.be)

De tertiaire ondergrond (Figuur 10) bestaat uit het Lid van Ruisbroek (ZzRu), dat bestaat uit licht groengrijs tot grijsbruin zand, dat sterk fossielhoudend is, met soms grote oesterschelpen.⁶ De quartairgeologische kaart (Figuur 11) geeft aan dat binnen het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) of mogelijk Vroeg-Holoceen bevinden en/of hellingsafzettingen van het Quartair. Deze karteereenheid kan plaatselijk afwezig zijn. Hieronder komen fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) voor.⁷

⁶ www.geopunt.be/kaart

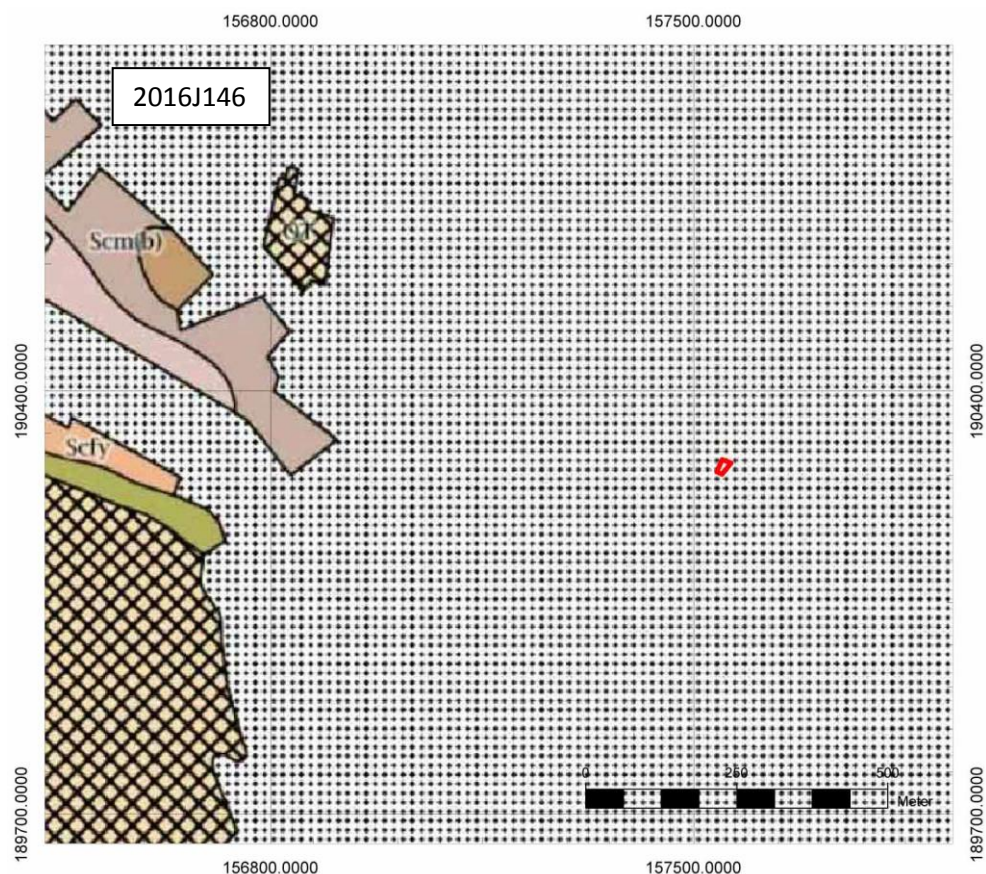
⁷ www.geopunt.be/kaart

Figuur 11: Quartairegeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 12) toont dat het onderzoeksgebied volledig in bebouwde zones (OB) gelegen is. Verder ten westen van het onderzoeksgebied wordt de bodem aangegeven als een droge lemig zandbodem met dikke antropogene humus A horizont en gevlekte textuur B horizont (Sbm(b)), een matig droge lemig zandbodem met dikke antropogene humus A horizont en gevlekte textuur B horizont (Scm(b)), een matig droge lemig zandbodem met weinig duidelijke ijzer en/of humus B horizont (Scfy), een zeer natte zandbodem zonder profiel (Lfp) en sterk vergraven gronden (OT).⁸

⁸ www.geopunt.be

Figuur 12: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 13: Bodemgebruiksaanalysekaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Volgens de bodemgebruikskaart wordt het onderzoeksgebied ingenomen door begroeiing en verharding (Figuur 13).

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

2.4.2.1 Algemeen

De naam "Mechelen" verscheen voor de eerste maal in 870. Momenteel wordt aangenomen dat er bij de overgang van de vroege naar de volle middeleeuwen twee bewoningskernen bestonden: één op de linkeroever (een *portus*/handelscentrum in de omgeving van de Zoutwerf en de Haverwerf) en één op de rechteroever (een kapitteldomein/religieus centrum in de omgeving van het Sint-Romboutskerkhof) van de Dijle.⁹

In de 10de eeuw kreeg de prins-bisschop van Luik het domein Mechelen in leen. Door het verwerven van heerlijke rechten ontstond de "heerlijkheid Mechelen". Na een kortstondige overheersing door de hertog van Brabant kwam Mechelen in 1356 in het bezit van Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen. De stad Mechelen vormde binnen het hertogdom Brabant een afzonderlijke heerlijkheid en hield als dusdanig stand tot het einde van het *Ancien Régime*.¹⁰

Vanaf de 13de eeuw was Mechelen een echte bloeiende stad.¹¹ In de 14de, de 15de en de eerste helft van de 16de eeuw werden heel wat gebouwen opgetrokken, zoals stadspaleizen, en op het eind van de 15de eeuw schapte Mechelen het zelfs tot juridische hoofdstad van de Nederlanden. In de tweede helft van de 16de eeuw werd de stad echter geplaagd door opeenvolgende rampen. Kloosterlingen die voorheen *extra muros* woonden, vonden vanaf dan onderdak in de stad. Zo werd de stad van paleizen stilaan een stad van kloosters. Dat bleef zo tot het einde van het *Ancien Régime*. Een aantal kloosterordes bleven vanaf dan definitief weg uit Mechelen. Andere kwamen (terug) en legden zich onder meer toe op onderwijs. Zo werd de stad van kloosters uiteindelijk een stad van scholen.¹²

2.4.2.2 Onderzoeksgebied en omgeving

Het onderzoeksgebied is gesitueerd net ten zuiden van de oudste omwalling, die vermoedelijk rond 1200 (niet vóór 1150) werd aangelegd (Figuur 14). De halfcirkelvormige omwalling bestond uit een aarden wal en een gracht van minstens 12 m breed. De gracht stond permanent droog door de natuurlijke helling van het terrein en zijn verbinding met de Dijle, naar waar hij afwaterde. De Milsenstraat is gesitueerd ter hoogte van deze omwalling. Deze omwalling werd vermoedelijk gebouwd als bescherming van de enige oversteekplaats over de Dijle in Mechelen in de 12de eeuw. Ter hoogte van de oversteekplaats is de Grootbrug te situeren, voor het eerst vermeld in 1261. Voor de aanleg van deze brug was hier wellicht een voorde – een doorwaadbare plaats – gesitueerd. Ten westen van het projectgebied is de Hoogstraat gelegen, die in het verlengde ligt van de oversteekplaats van de Dijle en de Steenweg. De Steenweg is vermoedelijk de oudste verharde straat van Mechelen, gelegen tussen de Grootbrug en het begin van de Begijnenstraat. Deze werd voor het eerst vermeld in 1257, maar de aanleg is vermoedelijk te dateren tussen 1150 en 1200, aangezien de oudste omwalling wellicht in verband staat met de aanleg van de Steenweg.¹³ De Steenweg gaat mogelijk terug op een Romeins tracé.¹⁴

⁹ Troubleyn *et al.* 2007, 16-17, 23; Robberechts s.d.; <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140035>.

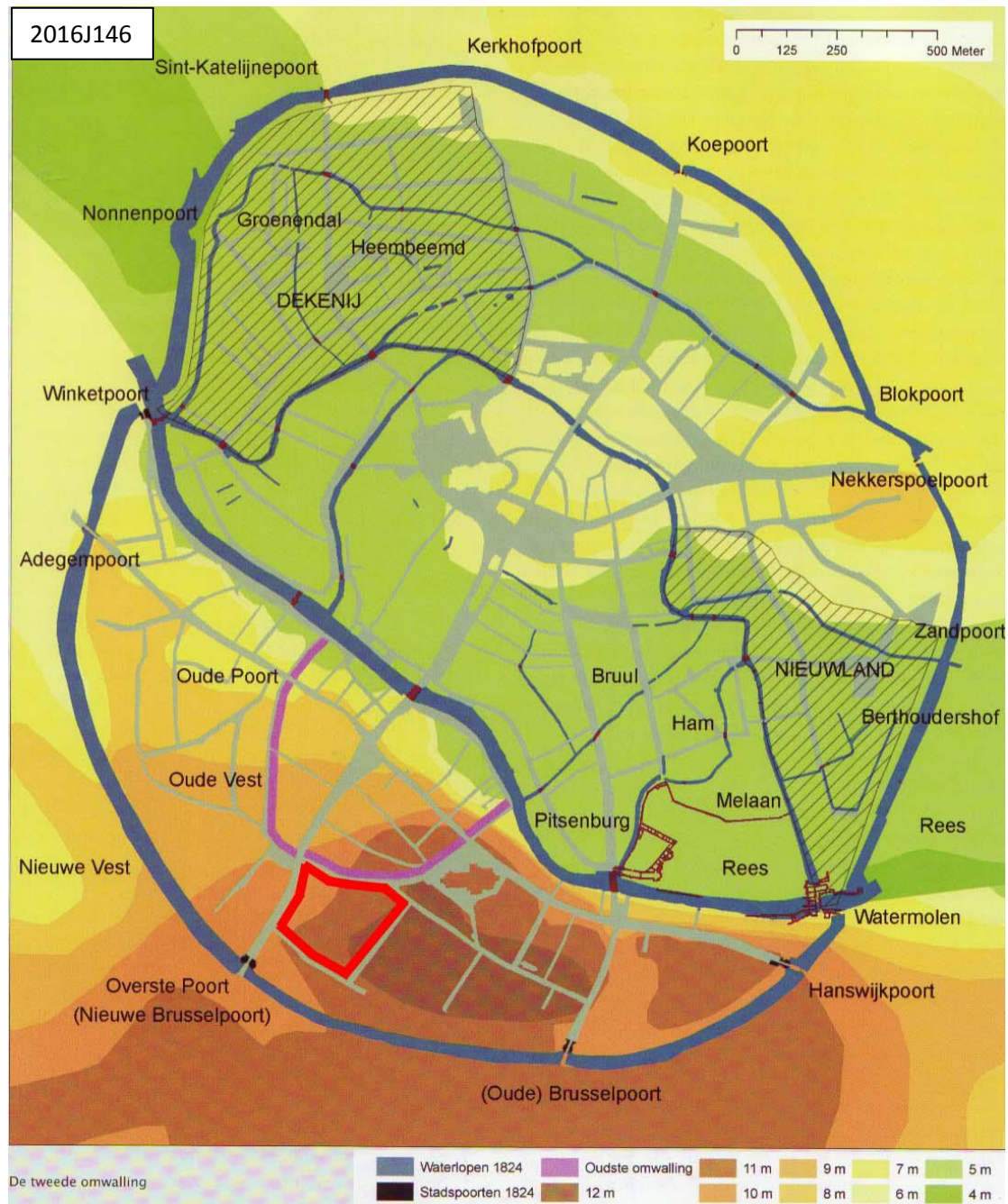
¹⁰ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/20411>

¹¹ Troubleyn *et al.* 2007, 21

¹² Robberechts s.d.; <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140035>

¹³ Kinnaer/Wouters 2007, 11-13 en 28

¹⁴ Rombaut 1997, 16

Figuur 14: Figuur met de omwallingen van Mechelen. In paars is de eerste omwalling aangegeven. Situering van het bouwblok waarbinnen het projectgebied valt in rood (Kinnaer/Wouters 2007, 24).

Het onderzoeksgebied maakt deel uit van de parochie van Onze-Lieve-Vrouw-over de Dijle. Ze werd als eerste parochie losgemaakt van de collegiale of kapittelkerk van Sint-Rombouts in 1255. Voordien werd de pastorale functie van het gebied vervuld door de plebaan van Sint-Rombout, één van de dignitarissen binnen het kapittel¹⁵. Door de aanleg van de tweede omwalling in de 13de eeuw kwam het projectgebied binnen de stadsomwalling te liggen. De aanleg van de omwalling werd gestart in 1264. In 1268 moet de aanleg van de omwalling reeds vergevorderd geweest zijn of zelfs voltooid.¹⁶

¹⁵ Rombaut 1997, 15

¹⁶ Kinnaer/Wouters 2007, 28-29

Na een kortstondige overheersing door de hertog van Brabant kwam Mechelen in 1356 in het bezit van Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen. De stad Mechelen vormde binnen het hertogdom Brabant een afzonderlijke heerlijkheid en hield als dusdanig stand tot het einde van het *Ancien Régime*.¹⁷

Een groot deel van het projectgebied werd ingenomen door het laatmiddeleeuwse Hof van Milsen, hotel van de heren van Milsen. Dit was van het einde van de 14de eeuw tot 1613 in het bezit van de familie van Oyenbrugge, later bewoond door verscheidene eigenaars.¹⁸ De gebouwen van het Hof zijn evenwel aan de zijde van de Milsenstraat te situeren. Ter hoogte van het onderzoeksgebied zouden zich de bijhorende tuinen en boomgaarden bevonden hebben. Op heden is het projectgebied in gebruik als de school Ursulinen Mechelen. De school omvat twee klasgebouwen van circa 1900.¹⁹ In het voorjaar van 1914 ontvingen de zusters Ursulinen van Onze-Lieve-Vrouw-Waver de vraag van kardinaal Mercier om een school in de Milsenstraat te Mechelen over te nemen. Het is het begin van een lange geschiedenis Ursulinen Mechelen. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog betekenden de nieuwe gebouwen in het centrum van Mechelen de redding voor de normaalschool van Onze-Lieve-Vrouw-Waver, want die campus werd volledig vernield.²⁰

¹⁷ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/geheel/20411>

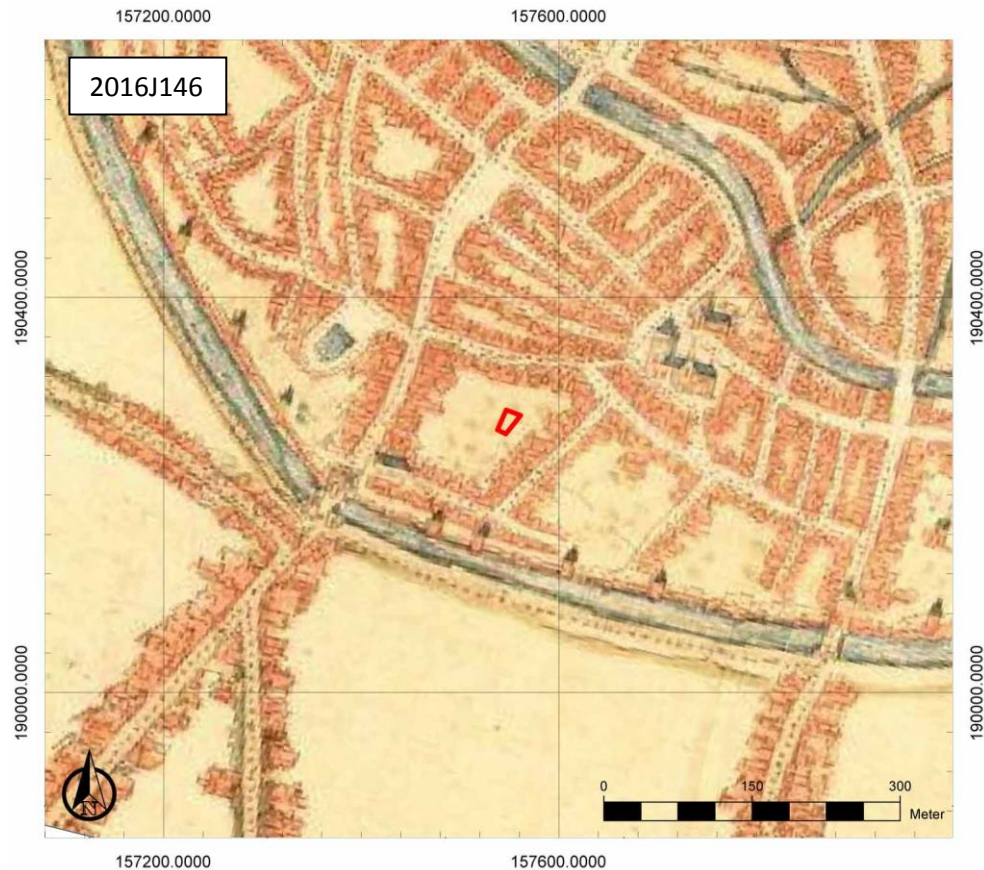
¹⁸ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/50758>

¹⁹ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/relict/50758>

²⁰ <http://www.ursulinenmechelen.be/geschiedenis>

2.4.2.3 Mutaties binnen het onderzoeksgebied

Cartografische bronnen zijn interessant om de evoluties binnen het onderzoeksgebied vast te stellen. Het stadsplan van Jacob Van Deventer (1550-1565) is de oudste bekende plattegrond van de stad Mechelen en vormde wellicht het model voor tal van daarna gedrukte stadsplannen. Ze werd gemaakt in opdracht van keizer Karel V en koning Filips II.²¹ De weergegeven bebouwing in het bouwblok situeert zich langsheen de straten (Figuur 15). De onderzoekszone is gelegen ter hoogte van onbebouwd terrein.

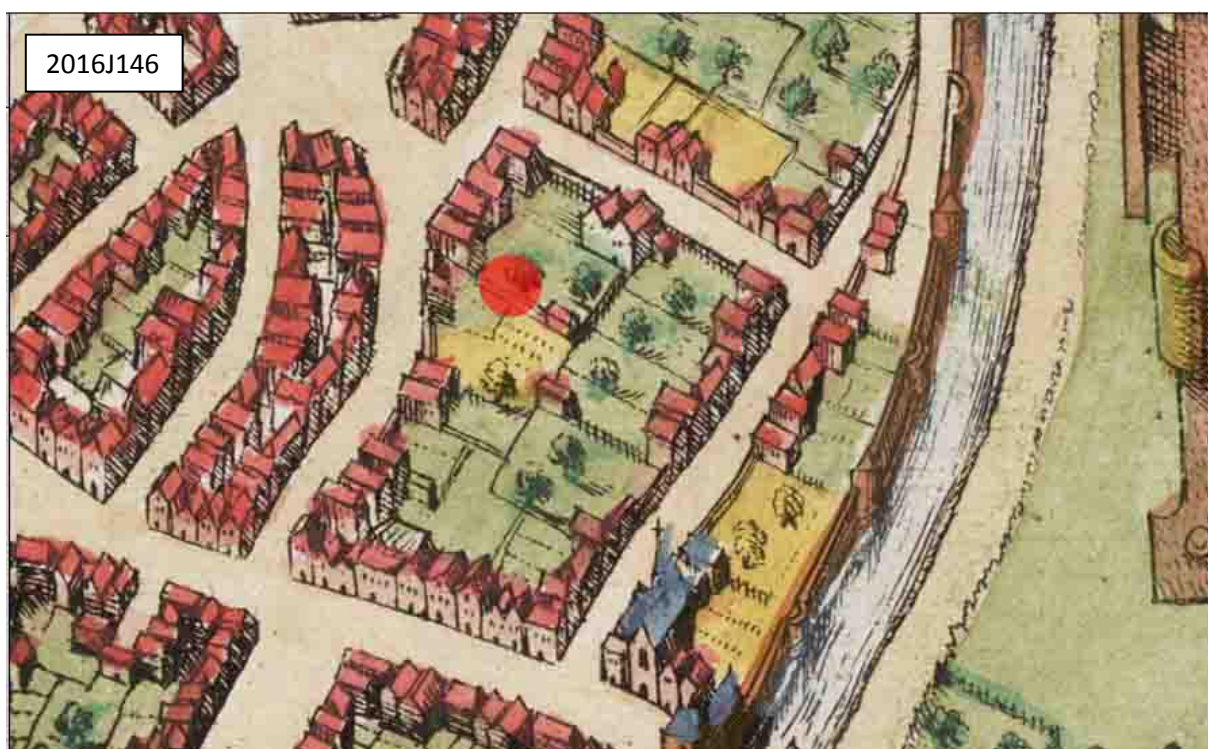

Figuur 15: Plattegrond van de stad Mechelen en onmiddellijke omgeving, door Jacob Van Deventer, 1550-1565 (facsimile, 1888) (Stadsarchief Mechelen – SME001002172) (<http://www.beeldbankmechelen.be>)

²¹ <http://www.beeldbankmechelen.be>

Figuur 16: Plattegrond van de stad Mechelen rond het laatste kwart van de zestiende eeuw, naar het originele plan van de hand van Jan van Hanswijck, kopie door Jan-Baptist De Noter, 1812 (Stadsarchief Mechelen – SME001001846). Wegens het perspectief is het problematisch om een noordpijl, coördinaten en een schaallat toe te voegen.

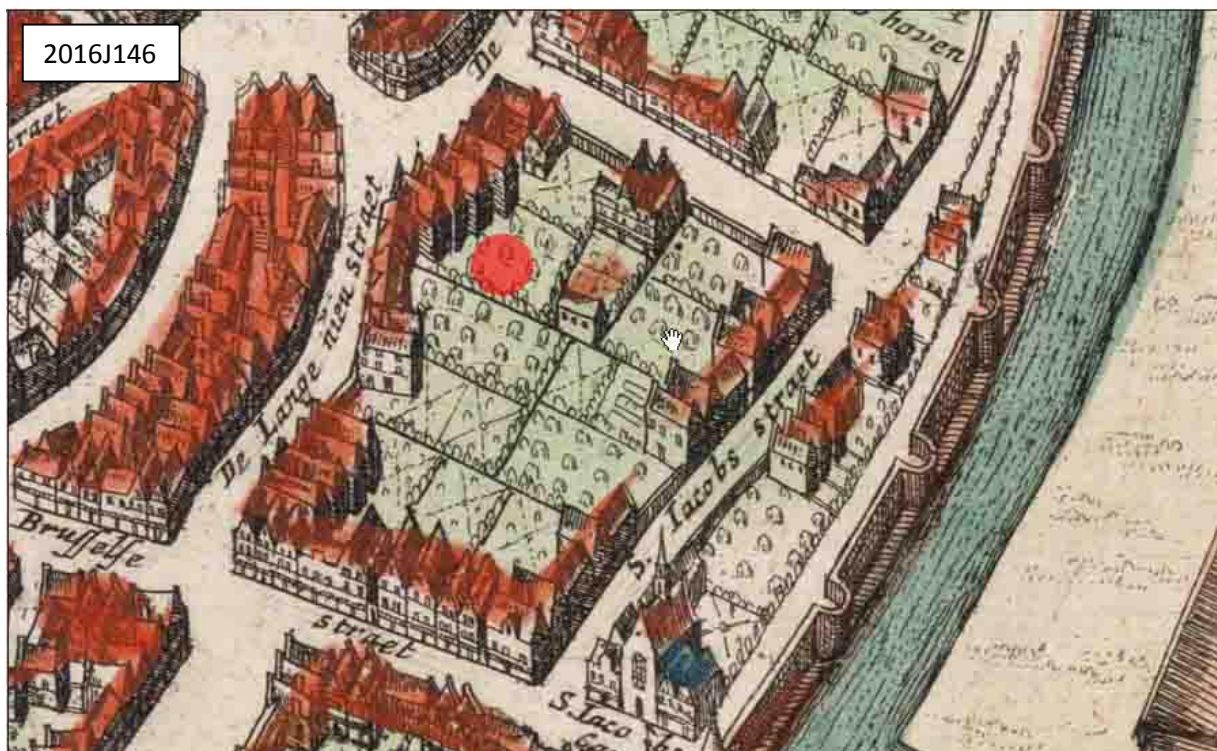

Figuur 17: Plattegrond van de stad Mechelen van Braun en Hogenberg, 1574 (Stadsarchief Mechelen – SME001002155). Wegens het perspectief is het problematisch om een noordpijl, coördinaten en een schaallat toe te voegen.

Het op één na oudste bewaarde stadsplan van Mechelen werd opgemaakt door landmeter Jan van Hanswijck. Dit originele plan toont alle belangrijke gebouwen meer herkenbaar. De kaart was na 200

jaar in zo'n slechte toestand dat Ernest, (later) graaf van Coloma, baron van Sint-Pieters-Leeuw, opdracht gaf aan Jan-Baptist De Noter om een (verkleinde) kopie te maken (Figuur 16).²² De kaart geeft aan dat zowel de Sint-Jacobstraat als de Hoogstraat gekenmerkt worden door aaneengesloten bebouwing, in tegenstelling tot de Milsenstraat en de Groenstraat waar de bebouwing plaatselijk onderbroken wordt. De achtererven lijken als tuin ingericht te zijn en bevatten daarnaast nog enkele achterhuizen, die niet op de kaart van Van Deventer voorkomen. Het onderzoeksgebied lijkt zich te bevinden ter hoogte van een achterhuis.

In 1574 werd door G. Braun en F. Hogenberg een stadsplattegrond opgemaakt, die gepubliceerd werd in G. Braun en F. Hogenberg, *Civitates Orbis Terrarum, Liber primus*, Keulen, 1575 (Figuur 17). Op de kaart staat geen schaal aanduiding weergegeven. Een duidelijk verschil met de vorige kaart is de afwezigheid van een aantal panden aan de Groenstraat. Achter de huizen bevinden zich tuinen en twee achterhuizen, die behoren tot een van de panden die grenzen aan de Sint-Jacobstraat en de Groenstraat. Ter hoogte van het onderzoeksgebied is geen bebouwing aanwezig.

Figuur 18: Plattegrond van Mechelen, van Blaeu, 17de eeuw, ingekleurde versie, 1649 (Stadsarchief Mechelen – fotonr. SME001002158). Wegens het perspectief is het problematisch om een noordpijl, coördinaten en een schaal toe te voegen.

Op de plattegrond van J. Blaeu, uit de 1649, is een gelijkaardige situatie te zien. De plattegrond moet wel kritisch benaderd worden.²³ Deze kaart stemt grotendeels overeen met stadsplattegrond opgetekend door G. Braun en F. Hogenberg. Het eerder vermelde achterhuis is hier echter verdwenen (Figuur 18). Hoewel deze vroege plannen bruikbaar zijn om een indruk van de stadsontwikkeling te krijgen, waren ze niet bedoeld om individuele huizen te identificeren.

²² <http://www.beeldbankmechelen.be>

²³ <http://www.beeldbankmechelen.be>

Een andere kaart die kan aangehaald worden, is die uit 1745 van de hand van van Basire (Figuur 19). Deze kaart toont grotendeels gelijkenissen met de stadsplattegrond van J. Blaeu. Het aantal panden dat afgebeeld is, neemt wel drastisch af. Ook zijn er niet langer achterhuizen weergegeven op de achtererven binnen het bouwblok.

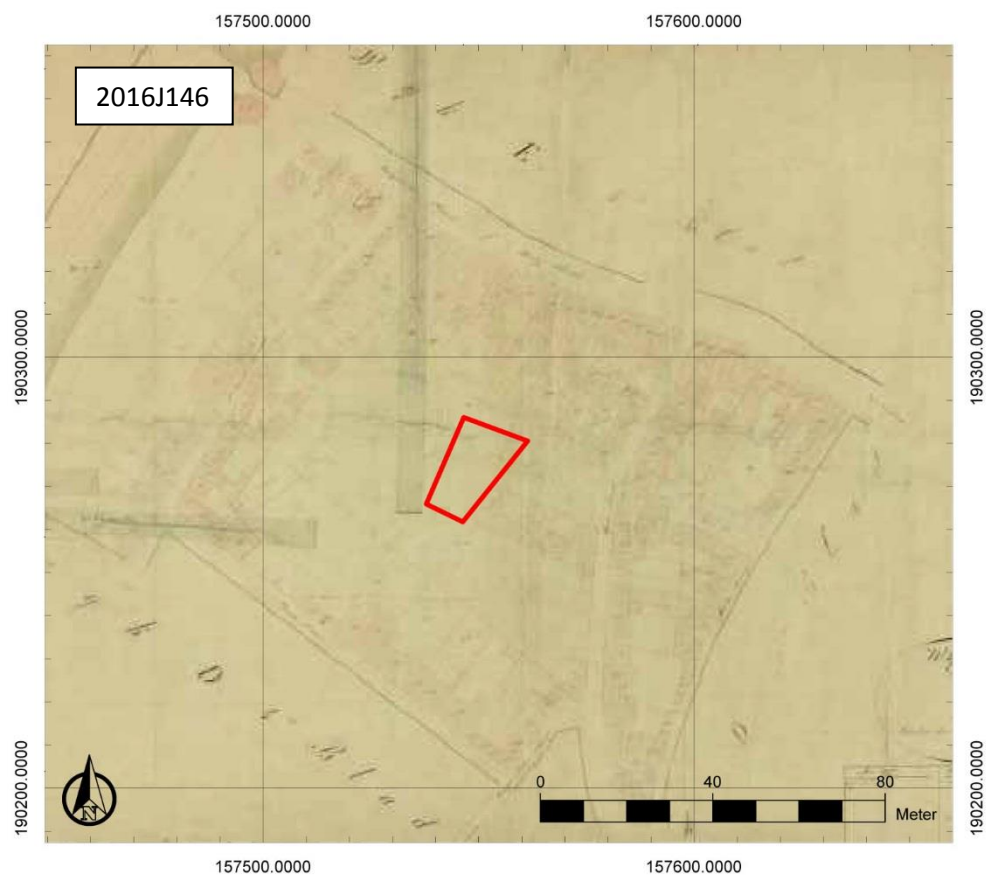

Figuur 19: Plattegrond van de stad Mechelen, van Basire, 1745 (Stadsarchief Mechelen – SME001002170). Wegens het perspectief is het problematisch om een noordpijl, coördinaten en een schaalat toe te voegen.

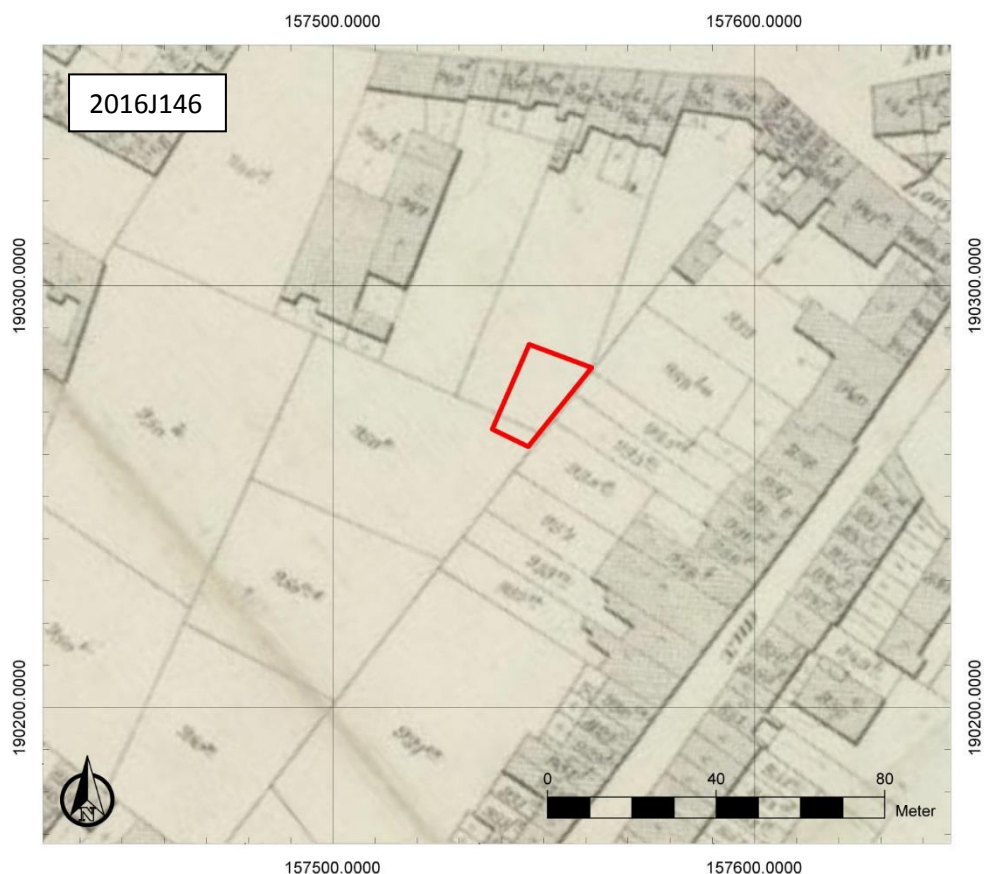
Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden uit 1771-1778 (Figuur 20) is het onderzoeksgebied aangegeven als een achtererf dat is ingericht als tuin. Het onderzoeksgebied ligt buiten bebouwing. Op de kaart van Berlin uit 1777 worden geen verdere details van de huizen en de achterliggende erven afgebeeld. Deze kaart draagt voor deze zone dan ook weinig bij. Dit geldt eveneens voor de plattegrond van J. Hunin uit circa 1800. Op het Kadaster (1824) is geen bebouwing te zien in het onderzoeksgebied (Figuur 20). De Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp (1864) toont een gelijkaardige situatie als op de vorige kaart (Figuur 21).

Figuur 20: Kabinetkaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778) met aanduiding van het onderzoeksgebied, detail (www.geopunt.be)

Figuur 21: Kadaster (1824), met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 22: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp (1864), met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 23: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 24: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 23) toont dat het noordelijke deel van het onderzoeksgebied een tuin is en het zuidelijke deel een plein. Een luchtfoto uit 1979-1990 geeft een gelijkaardige situatie weer als op de vorige luchtfoto (Figuur 24).

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

In de omgeving van het onderzoeksgebied zijn verschillende gekende archeologische waarden gelegen. Ze kunnen inzicht bieden in het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied (Figuur 25). Er bevinden zich archeologische resten uit de metaaltijden en de middeleeuwen ten noorden van het projectgebied. Op de vindplaats aangegeven door CAI ID 156213 kwamen aardewerkscherven en huttenleem uit de ijertijd tevoorschijn, naast een middeleeuwse afvalput/beerput met aardewerk en twee koperen munten.²⁴ Op locatie CAI ID 102264, ten noorden van het onderzoeksgebied, bevinden zich archeologische resten uit de Romeinse periode, namelijk een vondstenconcentratie van Romeins aardewerk en bouwmateriaal.²⁵ Ganzendries site 1 (CAI ID 160636) leverde tal van middeleeuwse vondsten op (zie verder).²⁶

Ten westen van de onderzoekszone bevinden zich eveneens restanten uit de middeleeuwen. De Brusselpoort (CAI ID 156187) herbergt de restanten van de 13de-eeuwse stadspoort.²⁷ Op de hoek van de Hoogstraat en de Sint-Jacobstraat stond de Sint-Jacobskapel (CAI ID 156411). De kapel maakte deel uit van het voormalige Sint-Jacobsgasthuis en dateert uit de middeleeuwen.²⁸ Op locatie

²⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 156213, Ganzendries 5-9 (geraadpleegd op 12 oktober 2016)

²⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 102264, Hoogstraat I (geraadpleegd op 12 oktober 2016)

²⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 160636, Ganzendries site 1 (geraadpleegd op 12 oktober 2016)

²⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 156187, Brusselpoort (geraadpleegd op 12 oktober 2016)

²⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 156411, Sint-Jacobskapel (geraadpleegd op 12 oktober 2016)

³³ Bruggeman/Coremans 2016, 64-65

namelijk de late middeleeuwen/nieuwe tijd en de nieuwste tijd. Het aantal vastgestelde archeologische niveaus bedraagt maximaal vier. De belangrijkste relevante niveaus zijn de bovenzijde van een cultuurlaag, tussen twee cultuurlagen en de bovenzijde van de B-horizont. In verschillende lagen werden vondsten aangetroffen. Het gaat daarbij om gebruiksardewerk en glas. Het oudste vondstmateriaal is vrij gefragmenteerd. De vondsten lijken voornamelijk te dateren in de 15de tot 17de eeuw en in de 19de of 20ste eeuw. Er zijn ook vondsten vastgesteld die vermoedelijk in de 13de of 14de eeuw kunnen geplaatst worden. Het gaat dan echter vermoedelijk om intrusief materiaal. Er zijn geen vondsten aangetroffen die te dateren zijn voor de late middeleeuwen. Dit is ondanks de goed bewaarde natuurlijke bodem niet verwonderlijk, gezien de beperkte omvang van de onderzoekspotten en de doorgaans sterke ruimtelijke spreiding van pre-stedelijke sporen. Hierdoor is de kans op het aantreffen ervan tijdens een archeologisch vooronderzoek van deze aard eerder klein.³⁴

2.4.3.2 Onderzoek aan de Ganzendries en ter hoogte van het Hof van Cortenbach

Omwille van het belang voor de verdere situering en discussie van de onderzoeksresultaten, wordt dieper ingegaan op archeologisch onderzoek aan de Ganzendries en ter hoogte van het Hof van Cortenbach. Van augustus 2010 tot maart 2011 werd door de stedelijke dienst archeologie van de stad Mechelen een opgraving uitgevoerd ter hoogte van de Ganzendries. Er werden grote hoeveelheden hoornpitten, kaaksbeenderen en gekleefde lange beenderen van voornamelijk runderen gevonden, die wijzen op drie artisanele activiteiten: hoornbewerking, extractie van mergolie en de productie van teerlingen.³⁵ Daarnaast werden er sporen aangetroffen die toe te schrijven zijn aan de 12de -13de eeuw.³⁶ Enkele hiervan zijn ouder en mogelijk te dateren in de 10de-11de eeuw. Vervolgens werden vier fasen van bewoning vastgesteld, voorafgaand aan de eerste baksteenbouw. De eerste twee fasen onderscheiden zich van de twee laatste door de afwezigheid van een haard.³⁷ Het eerste baksteenhuis stamt uit de 14de eeuw en werd vernieuwd in de 15de eeuw. In de nieuwe tijd (16de eeuw) werd het huis terug vernieuwd met onder andere de aanleg van kelders en een nieuwe beerput. Elders op de site verscheen er een achterhuis en een kelder en werden andere restanten van woningen aangetroffen. Er werd vastgesteld dat de gebouwen op de percelen in de 19de eeuw een verdere ontwikkeling kenden.³⁸ Bij het onderzoek werden tot vijf archeologische vlakken aangelegd, tot een diepte van circa 2,5 m onder het maaiveld.³⁹

Op de hoek tussen de Korenmarkt en de Onze-Lieve-Vrouwestraat werd door ARCHEBO bvba in oktober 2015 een archeologische prospectie uitgevoerd door middel van proefputten. Er werden enerzijds funderingsmuren aangetroffen en anderzijds grondsporen. De sporen zijn goed bewaard en bevonden zich vrij snel onder het maaiveld tot een diepte van 1 à 1,50 m. De grondsporen waren grote kuilen met verschillende vullingen. Het materiaal dat hier uit kwam kon allemaal gedateerd worden in de postmiddeleeuwen. Er werden ook funderingsmuren aangetroffen. Deze komen niet overeen met perceelsmuren aanwezig op het primitief kadasterplan. Ze wijzen er wel op dat reeds vroeger het binnengebied bebouwd was, zoals ook op historische plannen te zien is. Een datering voor deze muren is moeilijk. Op basis van de baksteenformaten zou een datering in de 14de eeuw gegeven kunnen worden.⁴⁰

³⁴ Bruggeman/Coremans 2016, 65-66

³⁵ Troubleyn/Kinnaer 2012, 24-28

³⁶ Troubleyn/Kinnaer 2012, 96-182

³⁷ Troubleyn/Kinnaer 2012, 200-319

³⁸ Troubleyn/Kinnaer 2012, 320-613

³⁹ Troubleyn/Kinnaer 2012, 36-84

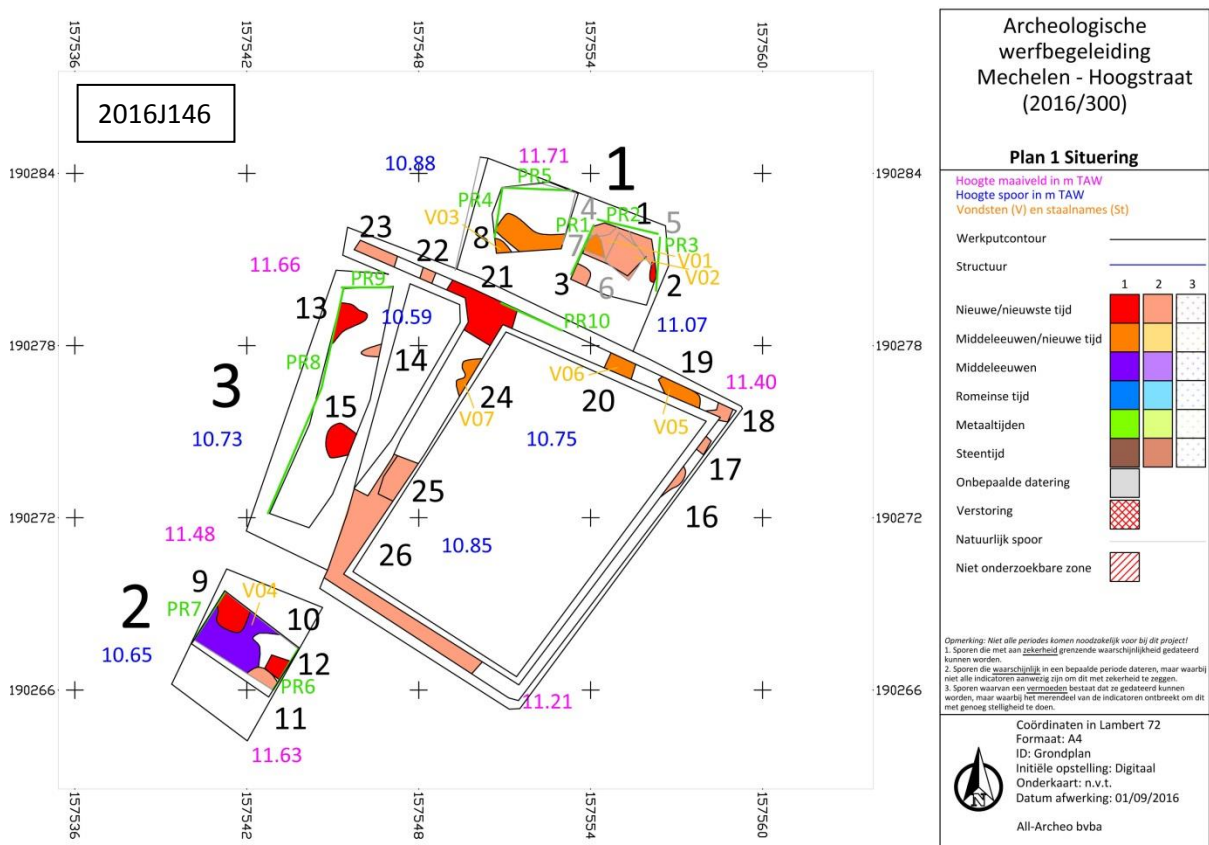
⁴⁰ Claesen/Devroe/Van Genechten 2015, 28-34

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?

Vlakbij het onderzoeksgebied blijken zich diverse resten uit de late middeleeuwen, de nieuwe en de nieuwste tijd te bevinden. Daarnaast is er ook sprake van resten uit de ijzertijd en de Romeinse periode. Het gaat hoofdzakelijk om resten van bewoning, maar ook resten van industrie, religie en verdedigingselementen zijn in de omgeving aanwezig. De belangrijkste bron over het archeologisch potentieel van het terrein is echter de reeds uitgevoerde opgraving. Daarbij werden 26 kuilen vastgesteld die dateren uit de late middeleeuwen tot de nieuwste tijd.

Figuur 26: Synthesepan

Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

De historische gegevens en het cartografisch materiaal geven inzicht in de geschiedenis van de omgeving van het onderzoeksterrein. Rond 1200 is er zeker een belangrijke weg gelegen langsheen het projectgebied met een doorwaadbare plaats door de Dijle. De onderzoeksgebieden zijn tot in de 19de eeuw bijna uitsluitend bebouwd geweest langs de aansluitende straten. Ten noorden bevond zich het Hof van Milzen. Het binnengebied was ingevuld als tuinzone met enkele achterhuizen. In de 20ste eeuw werd het binnengebied grotendeels volgebouwd.

Wat is de impact van de geplande werken?

De geplande werken zijn vandaag de dag reeds in uitvoering, aangezien de archeologienota opgemaakt is naar aanleiding van een regularisatieaanvraag. Dit betekent dat de verstoring reeds plaatsgevonden heeft. De negatieve impact van de geplande werken werd ondervangen door de uitvoering van een opgraving voorafgaand aan de verstoring van het bodemarchief.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Binnen het onderzoeksgebied werd in het verleden reeds een opgraving uitgevoerd. Tijdens de opgraving werden alle aanwezige sporen volledig onderzocht, zodat op heden geen bijkomende archeologische maatregelen nodig zijn in het kader van de geplande werken. De werken zijn vandaag de dag in uitvoering. Dit betekent dat de verstoring van het bodemarchief reeds plaatsgevonden heeft.

2.4.6 Samenvatting gericht op een gespecialiseerd publiek

Naar aanleiding van de geplande werken werd voor aanvang van de verstoring van het bodemarchief reeds een opgraving uitgevoerd. Die leverde de vondst van 26 kuilen op, die dateren uit de late middeleeuwen tot nieuwe tijd. Tijdens de opgraving werden alle aanwezige sporen volledig onderzocht, zodat op heden geen bijkomende archeologische maatregelen nodig zijn in het kader van de geplande werken. De werken zijn vandaag de dag in uitvoering. Dit betekent dat de verstoring van het bodemarchief reeds plaatsgevonden heeft.

2.4.7 Samenvatting gericht op een niet gespecialiseerd publiek

Naar aanleiding van de geplande werken werd voor aanvang van de verstoring van het bodemarchief reeds een opgraving uitgevoerd. Die leverde de vondst van 26 kuilen op, die dateren uit de late middeleeuwen tot nieuwe tijd. Tijdens de opgraving werden alle aanwezige sporen volledig onderzocht, zodat op heden geen bijkomende archeologische maatregelen nodig zijn in het kader van de geplande werken. De werken zijn vandaag de dag in uitvoering. Dit betekent dat de verstoring van het bodemarchief reeds plaatsgevonden heeft.

3 Bibliografie

3.1 Publicaties

Bogemans, F., 1996: *Toelichting bij de Quartairgeologische Kaart. Kaartblad 23 Mechelen*, Brussel.

Claesen, J./A. Devroe/B. Van Genechten, 2015: Archeologische prospectie met ingreep in de bodem. Mechelen – Korenmarkt 27-29, Onze-Lieve-Vrouwestraat 22, Project Hof van Cortenbach, Kortenaken (ARCHEBO-rapport 2014/021).

Kinnaer, F./W. Wouters, 2007: De geschiedenis van Mechelen tijdens de 12e en 13e eeuw, in: L. Troubleyn/F. Kinnaer/A. Ervynck (red.) *Het Steen en de burgers. Onderzoek van de laatmiddeleeuwse gevangenis van Mechelen*, Mechelen, 11-45.

Reyns, N., 2016: *Evaluatierapport werfbegeleiding Mechelen – Hoogstraat*, onuitgegeven nota.

Rombaut, H., 1997: Mechelen: de vroegste ontwikkeling, in H. Installé (red.) *Historische stedenatlas van België. Mechelen*, Brussel, 11-22.

Troubleyn, L./F. Kinnaer 2012: Van ganzen en andere grazers. Resultaten van het archeologisch onderzoek van de Ganzendries in Mechelen, Mechelen.

3.2 Websites

Beeldbank Mechelen (2012)
<http://www.beeldbankmechelen.be>

CadGis (2016)
http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/?local=nl_BE

Centrale Archeologische Inventaris (2016)
<https://cai.onroenderfgoed.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2016)
<http://dov.vlaanderen.be>

Geoloket Provincie Antwerpen (2016)
<http://geoloket.provincieantwerpen.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2016)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2016)
<http://www.geopunt.be/>

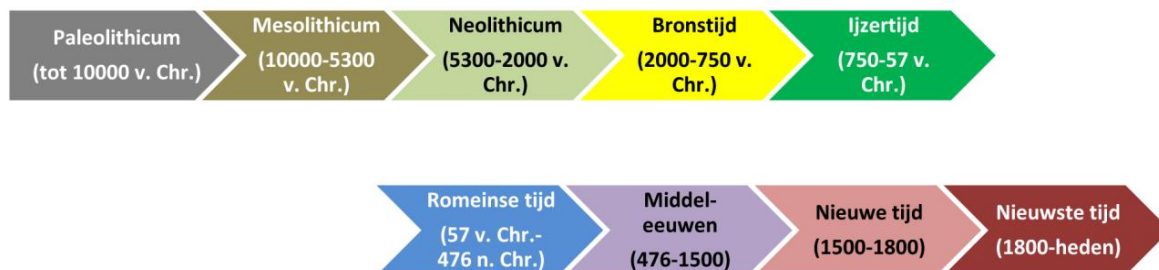
Inventaris Onroerend Erfgoed (2016)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Mechelen in beweging (2016)
<http://www.mecheleninbeweging.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2016)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

4 Bijlagen

4.1 Archeologische periodes

4.2 Plannenlijst

Plannenlijst bureauonderzoek: projectcode 2016J146

Plan-nummer	Type	Onderwerp	Aanmaak-schaal	Aanmaak-wijze	Datum
1	Kadasterplan	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	12/10/2016
2	Topografische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	12/10/2016
3	Allesporenkaart	Reeds uitgevoerde opgraving	1:1	Digitaal	17/10/2016
4	Bouwplan	Ontwerpplan	1:1	Digitaal	17/10/2016
5	Hydrografische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	12/10/2016
6	Hoogtemodel	Digitaal hoogtemodel terrein en omgeving	1:1	Digitaal	12/10/2016
7	Doorsnede	Terreinverloop	1:1	Digitaal	12/10/2016
8	Tertiaire geologische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	12/10/2016
9	Quartairgeologische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	12/10/2016
10	Bodemkaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	12/10/2016
11	Bodemgebruikskaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	12/10/2016
12	Overzichtskaart	Omwallingen van Mechelen	1:1	Digitaal	12/10/2016
13	Historische kaart	Jacob van Deventer	1:1	Digitaal	13/10/2016
14	Historische kaart	Jan van Hanswijck/Jan-Baptist De Noter	1:1	Digitaal	13/10/2016
15	Historische kaart	G. Braun en F. Hogenberg	1:1	Digitaal	13/10/2016
16	Historische kaart	Bleau	1:1	Digitaal	13/10/2016
17	Historische kaart	van Basire	1:1	Digitaal	13/10/2016
18	Historische kaart	Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden	1:1	Digitaal	12/10/2016
19	Kadasterplan	1824	1:1	Digitaal	12/10/2016
20	Historische kaart	Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp	1:1	Digitaal	12/10/2016
21	CAI-kaart	CAI vondstlocaties	1:1	Digitaal	12/10/2016
22	Synthesepan	Synthese van het bureauonderzoek	1:1	Digitaal	17/10/2016

4.3 Fotolijst

Fotolijst bureauonderzoek: projectcode 2016J146

ID	Type	Onderwerp	Vervaardiging	Datum
F1	Luchtfoto	Toestand terrein 2015	Digitaal	12/10/2016
F2	Luchtfoto	Toestand terrein 1971	Digitaal	12/10/2016
F3	Luchtfoto	Toestand terrein 1979-1990	Digitaal	13/10/2016